

नेपाल देशको इतिहास

(गताङ्कको बाँकी)

गोरखामहाराजले कान्तिपुरमा रहँदा त्यहाँका काजी-हुरूमा कसैलाई मारे, कसैलाई मारी सर्वस्वहरण पनि गरे । त्यहाँको एउटा नेवारले स्वास्नी बहुतै राम्री हुँदा गोरखामहाराजका डरले पहिले स्वास्नीलाई काटी पछि आफूले पनि प्राणत्याग गर्‍यो । कान्तिपुरेहुरूमा शरणमा पर्न आउनेहरूलाई सजाय नदिई शरण पनि लिए । यस्ता प्रकारले सबैलाई आफूना काबूमा लिइसकेपछि ललित-पत्तनतिर ध्यान दिए । त्यहाँका काजीहरूलाई “तिमीहरूले मेरा तावेदारीमा रहनु” भनी वाचाबन्देज गरी डाके । उनीहरूले महाराजका विश्वासमा पर्न डर मानी आफूना गुरुपुरोहितलाई पठाए । “आफूले गरेको वाचा नाच्ने छैन” भनी महाराजबाट सत्यवाचा भयो । त्यसकारण, “अब काजीहरू गोरखाका रैयत भए” भनी राजा जय-प्रकाश मल्ल र राजा तेजनरसिंह मल्ल आफूना फौज लिई भक्तपुर पुगे । पाटने काजी सैख्वालधन, भोजनरसि र सिचाहरू पनि फौजका साथ भक्तपुर पुगे ।

यसै साल आश्विन वदि ११ रोज ५ का दिन गोर-खामहाराजको लश्करले ललितपुरमा प्रवेश गरी सर पनि गर्‍यो । नेपाली संवत् ८८९ पौष महीनामा गोरखामहाराजले पाटनमा प्रवेश गरी सिन्दूरयात्रा गरे । सरदार केहेरसिंह बस्नेतले पाटनका काजी प्रधानहरूले नजराना दिएको वस्तु नजर गराउँदा खूब खुशी भई महाराजले स्यावासी दिए । तर ती काजीहरूलाई नराम्रो नियतका संकी कुनै युक्तिद्वारा मराए । यही सालका बडादसैमा महाराज गोरखा गए । “कालिकामाईमा मेरो ज्यू छउज्जेल आई दसै गर्नुला । मेरा शेषपछि यहाँको जो वजीर

होला उसैले गर्ला” भनी विन्ति गरे । त्यहाँ धेरै गूठी राखी सुसारेहरूको बग्दोबस्त पनि बाँधे । गोरखाशहरमा घर बनाई बसेका नेपाल हान्दा जति सामेल थिए तिनी-हरूलाई डाकी चौबीस थरलाई गोरखाका खेत पाखो मानाचामल दिए । “तिम्ना सन्तान दरसन्तानसंम आ-आफ्नो थरमा आलोपालो गरी बाँडी खानू र राजकाज हुँदा सामेल हुनु । गोरखा गुलजार राख्नु । स्थार्तानीका आमदानीले पाखी, नून र दसैलाई भेडा ल्याई बलि पार्नु । जो मसित रहला, मिहितअनुसार मानमर्यादा पाउला । अब उप्रान्त यस गोरखाशहरमा जो घर बनाई बस्दछन् तिनलाई तीन पुस्ता भएपछि यो मानावामल दिनु” भन्ने हुकुम पनि भयो । दरवारका नजीकमा एक धारा थियो । त्यस धाराको पानी खानाले गोरखाका मानिस अतिशूरा हुन्थे । “यो धारा रह्यो भने मेरो नाम पछिसंम रहला” भन्ने हुकुम भई त्यो धारा पूर्ण गराउन लगाए । एक महीनासंम गोरखामा बसी त्यसपछि नेपाल फर्के । श्री पशुपतिनाथको दर्शन गर्न जाँदा पंचामृतको गूठी पनि राखे । नेपाली संवत् ८९० सालमा महाराज भक्तपुर जाँदा ह्वाह्वापाटीमा पुगेपछि नगरकोटी सिपाहीहरूसंग भेट हुँदा घोडाबाटै सलाम गरे । त्यस कामले महाराज रिसानी भई यिनीहरूलाई मार भन्ने हुकुम भयो । भवानी सिंह नागाले महाराजसंग रिसाई पालकीनेर आएर निर्घा-तसंग तरवार चलाउँदा तरवारको पहिलो चोट पालकीमा लाग्यो । फेरि चलाउन खोज्दा श्री हर्ष पन्त अघि सरी त्यस भवानीसिंह नागालाई मारे । महाराजको गाथ बचाएकामा महाराज खुशी हुँदा भारी खिल्लत र “बिजुली पन्त” भन्ने खिताब पाए । अरु नगरकोटीहरूलाई पनि

तरवार चलाई लपेटा दिएर भगाए । कान्तिपुर र ललि-
तपुरका राजाहरू भादगाउँमा जाँदा त्यहाँका राजाले
शरण पीछा लिएका थिए ।

नेपाली संवत् ८९१ कार्तिक शुद्धि २ रोज २ का दिन
रात्री गतघटी ९।१० मा गोरखामहाराजबाट भक्तपुरमा
हमला गरी आफूस गरे । त्यहाँ तीन शहरका राजाहरूलाई
पक्राउ गर्दा पाटनका राजा तेजनरसिंह मल्ललाई निर्बु-
द्धिको राजा भनी लक्ष्मीपुरमा नजरबन्दीमा राख्दा उनी
उहाँ मुक्त भए । भादगाउँदरवारमा गोरखाली फौजहरूले
बन्दूकद्वारा धमाधम प्रहार गर्दा पैतालामा गोली लागी
घाइते भएका कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लले अन्त्य-
का बखतमा श्री पशुपति आर्यातीर्थको इच्छा गर्दा उहाँ
पुन्याए । गोरखामहाराजले जयप्रकाससँग “के कुरा माग्छौ ?
दानपुण्य जे जे गर्न मन छ म गराइदिउंला” भनी भन्न
मानिस पठाउँदा राजा जयप्रकाश मल्लले “मलाई अरुथोक
चाहिँदैन, एक जोर जुत्ता र छाता बक्सियोस्” भनी
मागे । महाराजले अधोमुख गरी घोरिँदा त्यहाँ रहेका
भारदारहरूले “किन घोरिनुहुन्छ, ठूलो कुरो त केही
मागेनन्” भनी बित्त गरे । “तिमी भारदारहरूले यो
छाता र जुत्ता मागेको अर्थ केही बुझेनछौ । यसको अर्थ
के हो भने यो जयप्रकाशले मेरो सन्तान भई फेरि पृथ्वीको
भोग गर्ने इच्छा गर्नु । छाताको अर्थ सिंहासन र जुत्ताको
अर्थ पृथिवी हो । यी दुइ कुराले सबै थोक मागिसक्यो ।
अब कसो गर्ने ?” भनी लामो सुस्केरा हाली मनमन
विचार गरे “म एकपल्ट हुकुमबाट चुक्सकें । तसर्थ अब
नदिई भएन” भन्ने विचार गरी घोडामा सवार भई
भारदारहरूका साथ जयप्रकाश भएको ठाउँ आर्यातीर्थमा
पुगे । अनि जयप्रकाशलाई भने “महाराज, तपाईंले छाता
र जुत्ता मागिपठाउनुभएछ । आज मैले जुन कुरा इच्छा
छ दिउंला भनी वचनबाट चुक्सकें । अब मेरो केही
लागेन । तर मेरा पालालाई होइन, मेरा नातिका पाला-
लाई दिए” भनी राजा जयप्रकाश मल्ललाई छाता र जुत्ता
दिए । उनले पनि खुशीसाथ स्वीकार गरी लिए र ब्राह्म-
णहरूलाई, जो गर्नुपर्ने दान गरे । उनले भन्ने पन्क्ति
“भारदारहो ! अब जसले श्री पशुपतिनाथमा चाँदीको
जलहरी राख्दा त्यो मै हु भन्ने ठान्नु” भनी २।४ घडी-
पछि सोही तीर्थमा प्राण त्याग गरेर श्री पशुपति
अधोरनाथमा मिल्न गए ।

भक्तपुरका राजा रणजित् मल्ललाई पितृसमान मर्यादा
गरी काशीवास पठाए । सातबाहालका भित्रीनीतर्फका
छोराहरूले कर्तव्य गरी छोरा वीरनरसिंहलाई मराएका र
आफूलाई समेत दुःख दिएका पिरले राजा रणजित् मल्लले
चन्द्रागिरिमा एक छिन अडिई नेपालतिर हेरेर आंसु
काउँदै सरापे “यी सातबाहाले छोराहरू र यिनका सन्तान
चंडालका अनुहार भएका र महादस्त्रि होऊन् । कुनै
भलामानिसले यिनीहरूसँग संगत नगर्नु । यिनीहरूले
घरका फ्याल, धाम, ईंट, फिगटोलगायत बेची खान
परोस् । आखिरमा सन्तान पनि नष्ट होऊन् ।” यस्तो
श्राप गरी दुःखको गीत गाउँदै काशी पुगे । उहाँ ब्रह्मना-
लमा परलोक भए पनि ।

यसरी तीन शहरका राजाहरूलाई जिती कान्तिपुर
शहरमा राजधानी बनाएर श्री ५ महाराजाधिराज पृथ्वी-
नारायण शाहदेवले एक अधिपति भई हुकुम चलाएर
राज्य गरे । यी राजाको नेपाल शहरको राज्यभोग वर्ष
७ गोरखातर्फको राजभोग वर्ष ३३ । जम्मा राज्यभोग
वर्ष ४० भयो । यिनले नेपाली संवत् ८९१
सालमा गोरखाबाट महारानीहरूलाई फिकाए । कुलानन्द
जोसीलाई बोलाई मिहिन्तअनुसार एक थुम बित्ता दिए ।
तिनताका नेपालका प्रजाहरूले आआफ्ना कुलव्यवहारअनुसार
दशमी आदि देवदेवताहरूको पूजाआजा गर्न दहसत मानि-
हेका थिए । त्यो कुरा जारेर हुंदा महाराजबाट “आआफ्ना
कुलको मर्यादाअनुसारको व्यवहार गर्नु” भन्ने हुकुम भयो र
सोबमोजिम सबैले गर्ने गरिआएको चलन अद्यापि छंदैछ ।

नेपाली संवत् ८९३ मा नेपालका सुनाबित्ता खेतमा
अबल, दौयल, सिम र चार जम्मा चार प्रकारको जग्गा
फारी खेतको पोता उठाई लिए । नेपाल हान्न जाँदा
मरमिहिन्त गर्ने चौतरिया कौतिमहोदाम शाह आदि माथि
लेखिसकेका भरभारदार, थरथर, उमराउहरू र माथि
लेखिएका काजी बलि पन्त, श्री धर पन्त, पृथ्वीधर
पाध्या, चन्द्रशेखर पांडे, काजी कालु पांडे, हरिवंश अधि-
कारी, बलि बानियाँ, अतिबल बिष्ट, विश्राम कार्की,
कीर्तिसिंह कार्की, वीरभद्र थापा, पारथ भंडारीहरूले हुकुम
शिरसेपर गरी खटाएका जग्गा जग्गामा तत्पर भई हान्ने,
हानिने, मार्ने र मर्ने यिनै हुन् ।

त्यसपछि महाराजबाट पश्चिमतर्फ लडाईं गर्न खटा-

उदा. काजी वंशराज पांडे, सरदार केहरसिंह बस्नेत र सरदार प्रभु मल्लले केही फौज र लमजुङ र तनहुंका दुई राजालाई गुमस्ता गरी उनीहरूका फौजसमेत लिएर पश्चिमतर्फ कालीको सांध भिरा उठाई कास्की भंडारी दिक्पा बस्न पुगे। सेतीका तीरमा कास्कीसंग लडाईं भयो। लडाईं जित्दा कास्की सर भयो। अनि सेती गंडकी तरी वरसादीका बाटाबाट पल्लोनुवाकोट हान्न पुगे। टेकन आडमा ठूलो लडाईं हुंदा कटक बिग्यो र केही पछि हटे। अनि त्यसतर्फ छाडेर उनीहरू लशकरका साथमा तनहुंका अंबलको बाटाबाट गएर रिसिङ र घिरिङ जित्ती केलादीमा खांडो पखाले। त्यसपछि भीरकोटका कुहुनामा लडाईं गरी भीरकोट सर गरे। त्यसै बीचमा तनहुंले कुल गर्दा गृहकोटमा गुमस्ता भई जाने तनहुंलेलाई काटे। अनि सती र गहौं सर गरी पैयू र धुरकोटमा कटक गरे। त्यहाँ पनि लडाईं जित्ती मुलुक सर गरे।

त्यसपछि सरदार केहरसिंह बस्नेत गई लमजुङमा लडाईं गर्दा त्यहाँका साहेबज्यूलाई बोलाई गोरखामहाराज-कहाँ पुऱ्याए। शाके १६९२ वैशाख शुक्ल ४ का दिन सरदार केहरसिंह बस्नेतले लमजुङ चारनाल बिर्ता र भारी खिल्लत पाए। पश्चिमतर्फको लडाईंका निति सरदार केहरसिंह बस्नेत फेरि खटिए। सरदार प्रभु मल्लले स्यांजातर्फबाट र मुख्य सरदार केहरसिंहले अर्को बाटाबाट गई दुइतर्फबाट च्यापी लडाईं गर्दा पनि लडाईं बिग्यो र सरदार केहरसिंह बस्नेत शाके १६९२ मार्ग शुदि ९ का दिन लडाईंमा परे। वंशराज पांडेलाई घाउ लाग्दा पर्वतका लशकरले पत्नी लगे। त्यस लडाईंमा धेरै लशकर खती भए। बांचेका जती भीरकोटमा आई बसे। गुमस्ता ढोरमा हुंदा उनीहरू उहाँ आई बसे। पछि ढोर पनि चौबीसीसंग मिल्दा चौबीसीले घेरा दिदा चौबीस दिनसंम घेरामा परे। नेपालबाट गुहार दिन भनी काजी श्री हर्ष पन्त र धोकलसिंह बस्नेत सतीघाटना आइपुग्दा जो बांचेका घेराभित्रका लशकर उंकी मस्यगंडकीको जंघार तरेर सामेल भए। यसपल्टको लडाईं यत्तिकैमा थामियो।

शाके १६९१ मार्ग शुक्ल ४ का दिन रामकृष्ण कुवरले महाराज बक्सई श्री पशुपतिनाथदेखि श्री गुह्येश्वरीका स्थानसंम हुंगाले चिनी बाटो बनाए। मृगस्थलीका वृत्रभित्र श्री रामेश्वर महादेवको स्थापना पनि गरे। त्यो बाटो

बनाउंदा प्रजाहरूले धर्मको काम हो भनी ज्याला नलिई र खाजा नखाई भाग्दछन् भनी रामकृष्ण कुवरले ठाउं ठाउंमा चौकी राखेर सबैलाई खाजा खुवाएर ज्याला दिई पठाउंथे। महाराजले भक्तपुर आक्रमण गर्न जांदा “नेपाल जितेपछि भक्तपुरका हकमा हुकुम मात्र मेरो भै गादी र आंदांनी तिमीहरूलाई दिउंला” भनी रणजित् मल्लका सातबाहालमा राखेका भित्रिनीपट्टिका छोराहरूलाई भनेको रहेछ। पछि भक्तपुरमा लडाईं गर्ने बखतमा पनि “लडाईं पर्दा गोला बारूद हामीलाई दिनु र तिमीहरू-पट्टिका सिपाहीलाई खाली बन्दूक हान्न लाउनु। कोटघर-मा हाम्रो लशकर पस्नेबित्तिकै तिम्रा लशकरले छोडिदिनु। अनि तिमीहरूलाई नै राज्य दिउंला” भन्ने हुकुम भएको रहेछ। नेपालका कालरूप भई जन्मेका ती सातविहारेहरू-ले बाबुका गादीमा बसौंला भन्ने लोभले जस्तो गोरखालीले भनेथे उस्तै गरी भक्तपुरका सिपाहीलाई खाली बन्दूकले हान्न लगाई बारूद र गोली भित्रिभित्रैबाट गोरखालीलाई सुम्पिदिए। कोटगढको ढोकासमेत छोडिदिदा भक्तपुरका लशकर धेरै मरे। गोरखाली लशकरले दरवार बेरी लडाईं गरेर भक्तपुर सर गरेका थिए। आफ्ना भीत राजकुमार वीरनरसिंहलाई विष प्रयोग गरी मारेको समेत हुनाले यी सातविहारे बाबुका गादीमा लोभ गरी अनेक पापद्वारा बाबुलाई दुःख दिने कुल्याहा हुन्। बाबु नभन्ने यस्ता कमैचाण्डालहरूले मलाई पनि बांकी राख्नेछैनन् भनी तिनका जाहानबच्चाहरूसमेत सबैलाई पके। कसैको नाक कटाए, कसैको सबैस्व हरण गरे र कसैलाई सासना गरे। सो सर्वस्व गरेमध्ये राजा रणजित् मल्ल काशी जाने बखतमा छाडिगएको उनका छोरा अवधूतसिंह मल्लको सर्वस्व घरबारीखेतलगायत महाराजबाट आफूलाई बिर्ता दिएको ढालतरवारमाथि थापी लिएको जति रामकृष्ण कुवरले संवत् १८३७ माघ शुदि २ रोज २ का दिन तामापत्र गरी श्री पशुपतिनाथका प्रीतिनिति सदावर्त गूठी राखे। महाराजबाट पनि श्री पशुपति जाने मूलबाटो राम्ररी बनाई रुद्रमतीमा पुल बनाइयो।

अब महाराजको दृष्टि गयो पूर्वतर्फ। रामकृष्ण कुवर-लाई पूर्वतर्फका राज्यमा लड्न पठाउंदा उनले विजयपुर, चयनपुर र चौडेरीसंम फत्य गरी आए। त्यसपछि महारा-जबाट पूर्व विजयपुर, दक्षिण मकवानपुर, पश्चिम सप्तगंडकी र उत्तर केरुङ कुती यति सांध भएको जमीन वन र

तरियानीसमेत सबै जम्मा गरी राज्य गरे ।

एक दिन महाराजका भाइहरू चारै जनाले आफ्ना द्राज्यू महाराज पृथ्वीनारायण शाहसंग “महाराज, हजुरका पुण्यप्रतापले र हामीहरूका बलपराक्रमले नेपाल राज्य सर भयो । अब यो सब हजुरको राज्य भयो । अब हामी चार जना भाइलाई कुन कुन शहर वा गाउँ बक्सिन्छ बक्सियोस्” भनी विन्ति गरे । महाराजले आफ्ना मनमा तजबीज गर्दा के ठहरियो भने “अब मैले भाइहरूलाई दयामाया गरी तीन शहर मध्येको शहर वा गाउँ लौ, तिमीहरूलाई भयो भनी दिए भने पछि सन्तानलाई गाह्रो पर्छ । किनभने जस्तो तीन शहरका राजाहरूको आफूसमा परस्पर बिरोध भई मेल नहुदा उनीहरूको राज्य मेरो हात लाग्यो । त्यस्तै पछि मेरा सन्तानले पनि यिनीहरूका सन्तानसंग तक्रार पर्दा मुलुक बढाउन सक्नेछैनन्, यो राज्य पनि स्थिर रहन सक्नेछैन । बरु दिनुभन्दा अहिल्यै नदिनु बढिया छ” भन्ने मनमा ठहराई आफ्ना भाइ चारै जनालाई मागेको कुरा केही नदिई चूपचाप रहे । पछिबाट उनीहरू सबै दिक्क हुँदा कोही त्यसै नाराज दिल गरी शहरैमा बसे न कोही अन्तै गए । दलमर्दन हाह आफ्नी रानी लिई कटहरवनना गई बसे । सुरप्रताप शाह पाल्पामा गई बसे ।

यी महाराज पृथ्वीनारायण शाहको कस्ता प्रकारले जन्म भएको थियो भने अधि यिनका बाबु महाराज नरभूपाल शाहको चारै महारानीतर्फ सन्तान नहुँदा एक दिन यिनलाई पैदा गर्ने महारानी कौशल्यावतीले “देवाधर्माका एक लामा छन्, तिनलाई ल्याइ उपाय गरे तिमीलाई सन्तान हुनेछ” भन्ने सपना देखिन् । त्यो विस्तार महाराजकहाँ विन्ति गर्दा गुरु पुरोहित र भारदारहरूसंग सल्लाह भयो । सोही बेहोरा खोली लामालाई बोलाहटको लालमोहर पठाए । “अहिले मेरो यहाँ केही काम छ तसर्थ आउन पाउन्न, पछि आएर हुन्छ भने आउँला” भनी उनले अर्जी लेखी पठाए । “मेरा उपकारका निमित्त तपाईंले नआई भएन, तसर्थ जस्तो काम भए पनि अवश्य आउनुहोस्” भन्ने फेरि लालमोहर गरी लिनका निम्ति सरदारलाई खटाई पठाए । देवाधर्माका लामा उनैका साथमा गोरखा आइपुगेपछि लामालाई बडो आदरभाउसंग खानपिनको बन्दोबस्त गरी राखे । लामासंग सन्तान नहुनाले भएको आफ्नो दर्द बिस्तार गरी “उपाय सफल भएपछि जग्गाज-

मीनसमेत दिउँला” भन्ने हुकुम भयो । “हजुरको कति ठूलो राज्य छ र ? यति जाबो मैले के माग्नु र हजुरले के दिनु ? अहिले केही दिनुपर्दैन, मैले उपाय गर्दा हजुरबाट जन्मेका छोरा जस्तातस्ता लर्तरा हुने छैनन्, ठूला पराक्रमी हुनेछन् । उनले आजैको मुलुकमा मैले जो मागुंला सो दिनुहोला” भनी लामाले विन्ति गरे । महाराजबाट “हुन्छ” भनी सोही बेहोराको लालमोहर भयो । अनि लामाले उपाय गर्दा महारानीको गर्भ रह्यो र सात महीनामा यी महाराज पृथ्वीनारायण शाह पैदा भएका हुन् । यी राजा यस्ता प्रकारसंग जन्मेका अवतारी पुरुष हुन् ।

त्यसपछि महाराजले तीन वर्षसम्म लडाईं नगरी थकाई मार्ने विचार गरे । यसै बीचमा खरखजाना तयार गरी आफू मजबूत भएपछि मध्येसतर्फ लडाईं गर्ने विचार व्यक्त गरे । त्यसै वेला जैसीलाई चिह्ला देखाउँदा जैसीहरूले “हजुरको आयुर्दा तीन वर्ष मात्र बाँकी छ” भनी विन्ति गरे । त्यसबाट साह्रै दिग्दार भई “वसन्तपुरमा बस्तु १, गोरखालीको बन्दोबस्त बाँध्नु १ र मध्येसतर्फ लडाईं गर्नु १ यी तीन कुरा मनको मनैमा रह्यो” भन्ने हुकुम भयो । अनि नवकोटमा गई श्री भैरवीका स्थानभित्र आफूमात्र पसी ध्यान गरिरहँदा “तिम्रो आयुर्दा थप्न हुँदैन । अर्का जन्ममा नेपालको भोग गछौं भने मेरा शरणमा प्राण छोड, अनि म दिउँला” भन्ने आकाशवाणी भयो । “हवस्” भनी दण्डवत् गरेर काठमाडौं फर्के ।

यी गढ गोरखाका महाराज पृथ्वीनारायण शाहले नेपालको राज्य भोग सात वर्ष पर्यन्त गरी पचास वर्षका उमेरमा बेरामी हुँदा नेपालबाट नवकोट गए । नौ दिनसम्म त्रिशूलगंगा देवीघाटमा रहेपछि शाके १६९६ संवत् १८३१ नेपाली संवत् ८९५ पौष शुक्ल नवमी मकरसंक्रान्तिका दिन रात्रीमा त्यहीं देवीघाट मोहनतीर्थमा स्वर्ग भए । महारानी चन्द्रप्रभावतीप्रभृति चार रानीहरू सती गए । ती सतीहरूले गोरखालीहरू सन लागेका देख्दा “तिमीहरूले मिहिनत-अनुसार केही पाएका छैनौ । शहरवासीहरूले ढुंगाको साटो गादी मान केही रकम उठ्दा मामुलीको आधी तिमीहरूले तिर्नु । रगतको पानी गरिबकसर्थी । अरू कुरा नानीबाट निगाहा हुन्यैछ” भन्ने हुकुम गरी सतीहरू चित्ताग्निमा प्रवेश गरी परलोक भए ।

सिंहप्रताप शाह

यिनका पुत्र सिंहप्रताप शाह शाके १६९६ संवत् १८३१ नेपाली संवत् ८९५ माघ कृष्ण दशमीका दिन राजतखतमा राज गरी महाराज भए । यी महाराजको राज्य भोग वर्ष २।९।११। यी राजाकी महारानी राजेन्द्रलक्ष्मीदेवी थिइन् । यी महाराजले पहिले बुबाका पालामा नसिद्धिएको वसन्तपुरदरबार सिद्ध गराए । शाके १६९८ सालमा काजी अभिमानसिंह बस्नेत र काजी सरूपसिंहभूति सरदार र श्री मेहर कम्पनी भई शमेश्वरमा फौज पठाएर चढाई गरी दखल गरेर लिए । यिनका मुख्य चौतरिया भाइ बहादुर शाह र काजी सरूपसिंह थिए । यिनका पालाभन्दा अघि नेपालमा नभएको नवकोटका लिंगाको उपमाले कान्तिपुर शहरमा प्रतिवर्ष ठूलो लिंगो गर्ने इन्द्रस्थापन गरी लिंगो उभ्याउने र ढाल्ने विधिद्वारा इन्द्रयात्राको शोभा गराए ।

एक दिन त्रिशूलडबलीमा अचारहरूले यज्ञ गरेको महाराजबाट नजर हुँदा 'यिनीहरू त ब्राह्मण होइनन् । कुन प्रमाणले यज्ञ गरे' भन्ने हुकुम हुँदा तन्त्रशास्त्रका प्रमाणले गरेको भन्ने जाहेर भयो । अनि तन्त्रशास्त्रहरू फिकाई नजर गर्दा त्यसको मत बढिया रहेछ भन्ने चित्तले ठाने । अनि तुलजादेवीको दर्शन गर्ने इच्छा गरी अरु शास्त्रबाट प्रख्यात भएका गुह्यमन्त्र र देवदेवीका रहस्य, ध्यान तथा आगम बुझनालाई दीक्षा ग्रहण नगरी अधिकार नहुने हुनाले दीक्षा लिनलाई मन्त्रशास्त्र जान्ने ब्राह्मण रलितपुरका कीर्तिराजानन्द उपाध्याय सुकुललाई गुह्यपदवी दिई मन्त्र सुनेर नित्यपूजाहरू गराए । यी महाराजबाट तन्त्रोक्त मत लिदा चौतरिया बहादुर शाह आदि भारदारहरूमा पनि तन्त्रोक्त मत लिने धेरै भए । नेपालका मूलपीठ श्री गुह्येश्वरी हुन् भन्ने हुँदा यी महाराजले मन्त्र, तन्त्र, पुरश्चरण, महापूजालगायत गराई कुण्डमा अनेक द्रव्यका साथमा सत्रालाख हंसाण्ड चढाए । यही पूजाका समयमा बहादुर शाह जाँदा हुकुम छैन भनी भित्र पस्न दिएनन् र रिसाई उठिनखेरि नवकोट गए । चौतरिया बहादुर शाहसंग रिफिदा अग्नि उनलाई महाराजबाट भक्तपुस्मा बिर्ता दिएको थियो, पछि सो बिर्ता फिकी त्यसको सट्टा ठिमीमा बिर्ता दिए ।

तिनै ताका काजी सरूपसिंह कार्कीले महारानीलाई सब कुरामा बहुतै रिफाएका हुनाले आनन्दसंग सरकारको टहल

गरिरहेका थिए । पछि कुनै कुरामा बिसउँदा सीही खातमा अब त ठाउँ पायो भनी चौतरिया दलमर्दन शाह र चौतरिया बहादुर शाह यी दुइ जनाले सरसल्लाह मिलाई मन बाँधेर महाराजमा विन्ति पारी हुकुम वराएर चौतरिया दलमर्दन शाह अग्रमण्य भई काजी सरूपसिंह कार्कीलाई फर्केर कैद गरी दुःख दिएका थिए । निज काजीले रिफाएका हुनाले महारानीबाट सरूपसिंह कार्कीमाथि दया गरी विराएका कुरामा माफी दिइयो । यस विषयमा कान्छा चौतरिया दलमर्दन शाहसंग रिसानी भई निकाला गरिन् र उनको घर भोटु पाँडे र जगज्जित पाँडैलाई बकस दिइन् ।

यी महाराज तलेजूका आचारहरूसंग तन्त्रमन्त्रका विषयमा संमत गरी तुलजा भवानीको पूजाआजा लगाएर दमनारोहण, पवित्रारोहण आदि नानाप्रकारका विधिहरू तन्त्रोक्त रीतले गर्थे । यी महाराज बहुतै शास्त्रस्वभावका र आफूले रिफाएका हुनाले आचारहरूले कुनै भारदारलाई पनि केही मान्दैनथे । तलेजूका स्थानमा पूजाआजा हुँदा अचारहरूले त्रिशूलडबलीमा भारदारका छोराहरूलाई खाउन नदिई घपाई पठाउँथे । यस्तै तरहसित राजशाज चलिरहेको थियो ।

धेरै पछिसम्म पनि यी राजाका सन्तान भएनन् र अब कसो गर्ने हो भनी कुलानन्द जैसीलाई फिकाउन लालमोहर पठाए । "अब म नेपालमा आउन सक्तिन । सरकारको केही हेर्नु छ भने जो चाहिएको हुकुम भई यहीं पठाइबक्सै जाने बुक्रेसम्म विन्ति चढाई पठाउँला" भनी विन्ति गरी पठाए । महाराजबाट आफ्नो चित्ता दिई बोर्लाङ पठाए । उहाँ जैसीले चित्ताको बिचार गरी "फलाना दिनमा महारानीले श्री पशुपतिमा गई यो विधि गर्नु । यस दिनका रात्रीमा यस मन्त्रले ध्यान गरी यस विधिले पूजा गर्नु र ऋतुदान गरी भोलिपल्ट दरवारमा आउनु । त्यसै दिनका हिसाबले यस महीनाको यति दिन जाँदा यो वार, नक्षत्र, तिथि र लग्नमा साहेबज्यू पैदा हुनेछन् । उनको नाम "र" बाट जुनेछ ।" भनी लेखिपठाए । सोहीबमोजिल गर्दा उही महीना, दिन, वार, नक्षत्र, तिथि र लग्नमा साहेबज्यू पैदा भए । नाम पनि "र" बाट जुर्दा "श्री रणबहादुर शाह" भन्ने राखे । कुलानन्द जैसी यस्ता प्रसिद्ध ठूला ज्योतिषी हुन् ।

यिनैका पालामा ह्लासासंग फेरि सन्धिपत्र भयो । त्यसको ब्रेहोरा यस्तो छः-

श्री श्री श्री सहाय ॐ स्वस्ति श्री बुद्ध श्री धर्म श्री संघ
त्रिरत्नसहित श्व श्व श्री इन्द्रदेवता श्री धर्मपाल श्वथे
देवता साक्षी नयाव स्वस्ति श्री निखिलमुनिगणाधिष्ठित
हिमाचलाद्रिनिर्झरदूरीकृतदुरितनिधिपतिविलासिनीवर्णपुरी
कृतकीर्तिलतापल्लवेषु समस्तशास्त्रवद्रसकनकतालाफाल-
नबहुलपवननतितप्रतापेषु श्री श्री श्री जालछा परिवोछे लामा
जस्त श्री श्री श्री महाराज सिंहप्रतापबहादुरशमशेरजंगदे-
वानां सदा समरविजयिनाम् धर्मपत्र गच्छ न्हापा श्री राम
शाह श्री थांचोविम्बा लामा जुवं ह्हापा नेपालव ह्हासाव
घा यानाव धर्मपत्र करार सहि थामये यानाव खासा संल्हा-
सान वव भारा बकिल श्री याजिरिमपाछे अवतारी लामा
जुया हजुरी स्यालुंपोचसुया सरदार देवाया ब्याल भारादार
देवाछांछानं दोभासि छिरी टुटुये नाम खासीरिन सुखिमया
थुहि तण्डुल लोबोनं चन्द्र श्वथे गोरखा नेपालया भारा-
दार बकिल काजी सरूपसिंहया किजा रूपनारायण काजी
वंशराज पांडेया काय मचा अगधर पांडे टवसारी भंतारी
प्रतापसिंह जसराम थापा वंजनाथ उपाध्याय समन्तभद्र लक्ष्मी-
सिंह दामोदर उपाध्याय रत्न बत्तीसकोठिया महाजन जय
कुशल विरमहंस पन्थ बालकृष्णदत्त सिंहभाजुदेव श्वते आदमी
खासा चोनावयानागु घाया सच करार थामय यानाव
धर्मपत्र चोस्यं विद्य संवत् ८९५ साल मिति श्रावण शुदि
१३ रोज ४ श्वखुंह श्री जितेन्द्र मंजुश्री समुद्ररत्न लामाजुश
बकिल गोरखा नेपालया महाराज श्री महाराज सिंहप्रताप
शाह बहादुर समसेर जंगदेवसंबकिल निखे याखं मिलययाय
धुनकाव निखेयानंतयजु पत्रया अर्थः— नेपालन वगु मोहर
नेपाल राज्य नेपालया राजाया पालासं चलय यानागु मोहर
याव नेपालव ल्हासाव बारंबार करार यातसां करारसंभ
चोस्यं चासनी घटीबढी यानाव सेनकाव हलगु बेलसं भिनक
चासनीगु कचियाव हल श्वतेया करारन लुंव हया भाव
मिलय याय मजियाव नेपालसं लुंवह थिके जुल लपुचलेम
जुल आवनंलि मोहरया छाप राजाया मनोज्ञ चासनिघा स्व
खासासं वानके हया कोचिनं नियाब थेकना याव तयागु
चासनीम सेनक भरनि यानाव मोहर दयकाव नेपाल देशनं
छोय मोहरया चासनी वानकिसं घटबयाय महु चसनी
मिनके सालसा आम कनव धनव मिनके श्वते धुस्येली ल्हासा
सर्कार शुमझे मधेसमा महाजन बजाल कोट कोटया जिमि-
दार सकल सेन चलय याय मालक ल्हासा सर्कारन हुकुम
दयकाव पत्र विद्या थुगु जात मोहर देश देशया राजापीनि
सेम छाप खुयाव छाप दयकाव चलय याना विलसां चलय

याय महु कदाचित मुमानं हलसां ल्हासा सर्कारनं निरख
यानाव गोरखा नेपाल राजायात सौय याय माल लुंबह
चीजभोज उत्तर हनम चोड भाव दयके महु थासं श्वसया
महाजनवं जालनं श्व श्व मनोभावनं भाव मिलय यानाव
काय विद्य याय माल लुंबह पूर्व पश्चिम मधेस पवंत लपुन
सन्धासी मधेसे महाजन पनि कुती केर थोनं गुलि लपुन
चलय याय महु गोरखा नेपालया अंबलसं गोरखा नेपालन
छेकय याय ल्हासाया अंबलसं ल्हासानं छेकय याय ल्हासा
भिकाछे प्रमुख सन्देश चोड नेवार महाजन बंजालया खं
ह्हापा नेपालया मर्यातये नेपालया वयेक याय ह्हापाया छाप
मर्जात कशय यानाभव सर्वज्ञ श्री कोसांदाताव तव धन्य
लामाजु वागीध्र शुभ मुखसं समुद्रव नेपालया देशया ल्हासया
राजा राजा समयस जुयाव चोको साध सिवाना तिथिविति-
वसे यानाया अर्का तरह याये महु श्वते खंया वाचा धडस
गुह्य सम चोड बहास याड येघानि ५० लुं गच्छ काय सवत्
८९५ मिति भाद्र शुक्ल रोज शुभम् ।

केही महीनापछि नेपाली संवत् ८९८ सास कार्तिक
वदि ३ रोज २ का दिन महाराज सिंहप्रताप शाह आर्यवा-
टमा दानपुण्य गरी स्वर्ग भए । यिनकी भिन्निनी प्रतापसिंह
महाजनकी छोरी अति प्यारी थिइन् । उनले पनि बहुते
दानपुण्य गरी सती गइन् । अरू सात जना केटीहरू पनि
सहगामिनी भए । शेरबहादुरका महतारीका गर्भमा शेरब-
हादुर हुनाले सहगामिनी नभई पुत्रलाई रक्षा गरी बसिन् ।

यसै सालमा पाटनका भीमसेनको यात्रा पनि प्रारम्भ
भयो । राजा स्वर्ग भएको वर्ष हुनाले सबै कार्य माकुम गरी
देवदेवताको यात्रा मात्र चलाउनु भन्ने हुकुम भयो । यस-
कारण हिलेयात्रा भने भएन । पाटनका भीमसेनको यात्रा
चलाई पछिल्ला साल तयार नगर्दा भीमसेन आवेश भई
“हामीलाई तिमीहरूले खेलांची गर्नुथौ । अब मेरो प्रतिवर्ष
यात्रा चलाउनुपर्छ । तिमीहरूले नपत्याए म प्रत्यक्ष देखाइ-
दिनेछु । यात्रा गर्ने मेरो मूर्ति अगाडि राखी पूजा गर्दा मेरो
ठूलो मूर्तिदेखि फूल खसी यात्रा गर्ने मूर्तिमा नपरिसम्म यात्रा
नचलाउनु” भन्ने आज्ञा भयो । सोबमोजिम प्रतिवर्ष यात्रा
गर्नालाई फटापोलका अचारहरूले गूठी राखी प्रतिवर्ष यात्रा
चलाए । यस्तो आज्ञा भएको कुरा अकतक प्रत्यक्ष छंदेछ ।
यसै सालमा सरूप काजी भागी पूर्वतर्फ गए ।

रणबहादुर शाह ।

शाके १६९९ नेपाली संवत् ८९८ विक्रम संवत् १८३५ साल मार्ग वदि ३ का दिन श्री महाराज सिंहप्रताप शाहका पुत्र रणबहादुर शाह वर्ष ३।६ का उमेरमा राज्य पाई गादीमा बसे । यी विक्रम संवत् १८३२ ज्येष्ठ वदि १० रोज ५ का दिन पैदा भएका हुन् । यी महाराज बालक हुनाले राजमाता महारानी राजेन्द्रलक्ष्मीदेवीले बालक पुत्रलाई काखमा लिई मुलुकको राजकाज चलाइन् । उनी मर्दानाको स्वभावले राजकाज गर्थिन् । महाराज रणबहादुरका रानी राजेश्वरीदेवी, कान्तिवतीदेवी, चन्द्रवतीदेवी, विद्यालक्ष्मीदेवी, अंबरराजेश्वरीदेवी र ललितत्रिपुरसुन्दरीदेवीसमेत जम्मा ६ थिए । पटनावाल र भादगाउँले नानीसाहेब २ समेत जम्मा ८ रानी थिए ।

तिनै ताका दरबारमा जालखेल पर्न जाँदा राजमाता राजेन्द्रलक्ष्मीदेवीलाई चौतरियाहरूले चौतरिया दलजित् शाहलाई अधि सारी सर्वजित् रानाको बढ्तीकला सहन नसक्दा नभएको तूफान लगाए । बहादुर शाह निकाला भइसकेका थिए । जेठी मैयालाई पनि थानकोटमा निकाला गरेका थिए । बहादुर शाह फेरि कान्तिपुरमा आएपछि दलजित् शाहले सर्वजित् रानालाई नभएको तूफान लगाई कुमारीका घरपट्टिका कुनाका कोठामा शस्त्रप्रहार गरी मारे । महारानीलाई चाँदीका नेल ठोकी राखे । त्यसपछि भारदारहरूका जालसाजमा परेकी राजमाताले न्याय देऊ भनी माग्दा भारदारहरूले न्याय दिएका थिएनन् । त्यसै बखतमा बूढा चौतरिया जेठा कीर्तिमहोद शाहले “बेनाहकमा मलाई तूफान लगायो, न्याय देऊ” भनी बारंबार पुकार्ने महारानी श्री ५ महाराज पृथ्वीनारायण शाह जस्ताकी बुहारी, श्री ५ महाराज सिंहप्रताप शाह जस्ताकी पट्टरानीले निया माग्दा पनि निरूपण नगरिदिने भनी बंकि-दिए । अनि भारदारहरूले निया दिए र निया गर्दा महारानीले जितिन् । त्यसपछि धन खवास र बलभद्र खवासलाई हात्तीका पयरमा लड्काई मारे । गौरीकान्त कोटसिंहलाई शूलीमा हाली मारे । दलजित् शाहलाई नेपालबाट निकाला गरी मध्येस धपाए । सिचा खत्रीभागी पटनामा बस्न गए । बहादुर शाहलाई नजरबन्दीमा राखे । बसन्तराज पाँडे काजीलाई केही कारणको निउँ फिकी दरबारभित्रै कटाए । त्यसपछि फेरि महारानीले पुत्रलाई अधिका ऊँ काखमा राखी हुकुम चलाउन लागिन् । यसकारण जेठा चौतरियाको

अकचकी बढ्दै गयो ।

यी चौतरियाले तीर्थयात्रा गर्दा एक दिन श्री पशुपतिमा आइपुगेका बखतमा एउटा ब्राह्मणले आई आशीर्वाद दिए । ती ब्राह्मणलाई अधिको रिस संकी शासना गर्दा उनी मरे र चौतरियालाई ब्रह्महत्या लाग्यो । यो खबर महारानीकहाँ पुग्यो र सबै भारदारहरू राखी सल्लाह गर्दा ब्रह्महत्या गर्नेलाई नेपालमा राख्नु योग्य छैन भन्ने ठहरियो । त्यसपछि जेठा चौतरियालाई बोलाई “हजुर जस्तले ब्राह्मणलाई अन्यायमा शासना गरी मारेपछि के भन्ने ? अब यस कामले हजुरलाई ब्रह्महत्या लाग्यो । तसर्थ अब यहाँ बस्न हुँदैन” भनी देशनिकालाको सजाय दिए । महाराज रणबहादुर शाहले मुमाको सल्लाह लिई अचारहरूलाई बोलाई “भैरा बुबालाई मन्त्र प्रयोग गरी अल्पायु गर्ने हुनाले यी गाथगादीको दगा गर्ने हुन्” भनी इन्द्राणीपीठमन्धिमा लगेर धेरै अचारहरूलाई काटी मारिदिए । श्री पशुपतिनाथको जलहरि शून्य भइरहेको हुनाले महाराजले महाउत्तम गरी चाँदीको जलहरि बनाई चढाए ।

महाराजको पश्चिमतर्फ मुलुक बढाउने मनमुवा भयो । मुमाका सल्लाहले शाके १७०१ मा सरदार बलि बानियाँ र सरदार रामकृष्ण कुवरलाई दुइ कम्पनी दिई पठाउँदा ज्यामरुकमा गई बसे । बलिथुम मानं चौबीसी आयो भन्ने खबर आउँदा काजी वंशराज पाँडे र सरदार पारथ भंडारी दुइ कम्पनी लिई ज्यामरुकमा बसे । सरदार बलि बानियाँ र सरदार रामकृष्ण कुवर बलिथुममा जाँदा त्यहाँ ठूलो लडाईं भई कटक बिग्न्यो र सरदार बलि बानियाँ पनि त्यहीं परे । चौतरिया रणसिंह शाही बाहुननानीलाई मागी आए भनी गोरखामा राखे । अरू फौज नेपाल फर्के । पछिल्ला पाला शाके १७०३ पौष महीनामा चौबीसीले भच्याक मार्दा चौतरिया जीव शाह, काजी बलभद्रसिंह, सरदार अम्बरसिंह थापा र सरदार प्रतिमन रानालाई खटाउँदा उनीहरू थरथर र उमराउ गैह्रका साथमा अजिरगढमा गई बसे । सेराबेसीका दरबारमा गुहार दिनलाई काजी देबदत्त थापा र काजी बन्धु राना बसेका थिए । हर्मीमा काजी दामोदर पाँडे, काजी जगज्जित पाँडे र सुबेदार भीम श्री नाथ कम्पनी साथमा लिई बसेका थिए । त्यसै बखतमा केही लशकर चिप्लेटीमा बार बार्न पठाई फिमरेकको बाटो गरी आड बारी सिहानचोक हात्र फौज आउँदा हर्मीको र सेराबेसीको लशकर पनि गयो । सरदार

अम्बरसिंह थापाले चिप्लेटीको लडाईं जित्ती सिंहात्मको हान्न फेरि किमरेकका आडमा पसे । गोरखामहाराजको सबै फौज जम्मा भई बेरा दिएर लड्दा दुश्मनहरू भागी चेपे तरे । यताका लश्कर सबै गोरखाबेसीमा जम्मा भए । चेपे तरेर चौबीसीले कास्की मादा कस्केली राजा सिद्धिनाश्रयण भागी खोलाघाट तरेर गोरखाबेसीमा आए । त्यहाँ भारदारहरूसंग भेट हुँदा सबै नेपाल उत्रे । शरणमा परेका कास्कीका राजालाई गोरखामहाराजबाट भारी खिल्लत दिई लमजुङ्ग दखल गर्ने बन्दोबस्त गरी पठाए ।

यसै साल महाराज रणबहादुर शाहको व्रतबन्ध हुँदा गुरु पुरोहित मिश्रज्यू, कालु कपर्दार गर्भु, सरदार भीमकाजी यतिलाई शिरपाउ खिल्लत दिइयो । त्यसपछि भीम काजीले पूर्वतर्फ भागेर गएका सरूप कार्कीलाई बोलाई फेरि काजी मान दिलाए । अनि कार्की काजी र भीम काजीको चर्तिकला बढ्यो ।

तिनै ताका पुत्र बालक हुनाले महारानीले मर्दाना स्वभाव गर्दा महारानीका सवारीमा घाई, द्वारे, कोठामचे आदि केटीहरूले जामा, पगरी लगाई ढालतरवार भिरी हात्तीघोडामा सवार गर्दथे । बलभद्र र अभिमानसिंह बस्नेत काजी भएपछि लमजुङ्ग हान्दा अठार दिनमा लमजुङ्ग छिन्नुपर्छ भन्ने हुकुम हुँदा अठार दिनको कबूल गर्न सक्दैनौ भनी काजीहरूले विन्ति चढाए । अनि काजी धरणीधर पन्त, काजी वंशराज पांडे, चौतरिया जीव शाह, काजी देवदत्त थापा, काजी बन्धु राना, सरदार प्रतिमन राना, सरदार वीरलोचर र सरदार अम्बरसिंह थापा लमजुङ्ग हान्न र कास्की थाप्नालाई खटिए । उनीहरू तनहुँसंग सलतन गरी धुकुर्दाघाट तारेर डोर डोरमा थरघर, उमराउ र तीन कम्पनी फौज लिई बसे । एक कम्पनी लिई सरदार अम्बरसिंह थापा खड्कागाउँमा गई बसे । चौतरिया दल-मर्दन शाह फौज लिई हर्मीमा बसे । त्यसपछि डोर डोरका फौज उठेर ज्यामरुकमा बसे । सरदार प्रतिमन रानाले कालीभराडमा ठाना गरी बस्दा लमजुङ्ग पर्वत मिली तनहुँले कुरेको क्यामी मिची तार्कुमा चढ्दा गोरखाली लश्कर हान्न पुगे । विजय गोरखालीको भयो । लमजुङ्गका सरदार भक्ति थापा र बलभञ्जन दुवैलाई चोट लाग्दा पक्रिए र गोरखातर्फ चलान गरे । गाइखुरमा आइपुगेपछि बलभञ्जन मल्ल मरे । गोरखाली भारदारहरू सबै मानीचौकामा जम्मा भए । सरदार अम्बरसिंह पनि कास्की थामी बाटुला गए । त्यसपछि काजी देवदत्त थापाले साँध लगाई नेपाल गए । फेरि

लमजुङ्ग छिन्नाको हुकुम जाँदा काजी दामोदर पांडे, काजी देवदत्त थापा र सरदार पार्थ भञ्जरी अघि सरे । काजी देवदत्त थापा अधिल्ला लश्करमा सामेल भई फौजका साथ भोटेवडारको बाटो चढे । काजी दामोदर, प्रतिमन राना पुराना लमजुङ्गको बाटाबाट अघि बढे । कार्तिक महीना मघा नक्षत्रका दिनमा लमजुङ्गको राजा भागदा लमजुङ्ग त्यसै सर भयो, लडाईं गर्न परेन । अनि काजी धरणीधर पन्त तार्कुमा मत्स्यगंडीको साँधु बनाउन बसे । सरदार प्रतिमन राना चेपेको साँधु बनाउन बसे । अरु भारदार र लश्करहरू नेपालतर्फ फर्के । शाके १७०४ ज्येष्ठ महीनामा आदित्य वारका दिन मत्स्यगंडी तरे । यसै सालमा कास्कीमा लड्ने काजी सरूप कार्की गएका हुन् ।

शाके १७०५ वैशाख शुदि ७ रोजका दिन श्री मत्स्ये-द्रनाथको रथ ढल्यो । यसै सालमा वंशराज पांडेले चौबीसी राजाहरूको मुलुक दखल गर्ने सुर कसे । शाके १७०५ ज्येष्ठ महीना पुनर्वसु नक्षत्र सोम वारका दिन कास्की दरबारमा प्रवेश गर्दा सर भयो । शाके १७०७ ज्येष्ठ महीनामा नवकोट हान्न काजी बलभद्र शाह चौयाबिसाउनामा बसेका थिए । पृथ्वीपति शाहका अन्तरे महारानीपट्टिका शान्तरूप शाहका छोरा नरु शाह, काजी देवदत्त थापा, सरदार प्रतिमन राना र सुब्बा योग मल्ल सबुज, नयाँगौरख, पुरानागौरख, श्री मेहर, श्री जंग र रणभीम जम्मा ६ कम्पनी, थरघर र उमराउसमेत सबै बरसामीमा बसेका थिए । क्रिस्तीको आडमा वैरीको फौज बसेको थियो । हान्न जाँदा ठूलो लडाईं भयो र जित्ती नवकोट सर गरे । काजी देवदत्त थापा र काजी नरु शाह नवकोटमा बसे । सरदार प्रतिमन राना, सुब्बा योग मल्ल र सुबेदार भास्कर रानाले गोरख पल्टन २ र श्री मेहर १ जम्मा कम्पनी तीन र थरघर, उमराउसमेत लिई पैयू हान्न जाँदा धुवाकोटमा ठूलो लडाईं भयो र वैरी भागी सल्लारीमा आड गरी बसेका थिए । उसै रातमा डांका हानी लडाईं गर्दा पैयू पनि सर भयो । फेरि सगुन्ता सतौं पर्वतसंग मिली वैरीतर्फको ठूलो फौज डहरेका लेकमा जम्मा भयो । सो लश्कर देख्दा काजीहरू पैयू छाडी नवकोटमा सामेल भए । वैरी यस शिखरका थुंकामा ठाना हाली बसेका र क्रिस्ती स्यार्तुङमा सुबेदार वीरसिंह थापा रणभीम कम्पनी लिई कुन्हुवा बसेका बखतमा रात्रीमा कस्केलीले आफूलाई दिएको तामापत्र भांग्राले बेह्री भञ्ज्याडमा छाडी गयो । बिहान निज वीरसिंह थापाले पाई भारदारकहाँ पुऱ्याए । सो विस्तार महाराजका हजुरमा लेखी पठाए ।

नेपाल देशको इतिहास

शाके १७०७ सालमा पाल्पा हात्त भनी काजी अभिमानसिंह बस्नेत, सरदार अंबर्सिंह थापा, सरदार विलोचन र सरदार पारथ भंडारी भई नयांश्रीनाथ, पुरानाश्रीनाथ, देवीदत्त, बरख र कालीदत्त ५ कम्पनी साथ लिई तल्लो बाटो कालीगंडकीको जंघार तरी पहिला दिन दर्घामा बसे । अर्को दिन त्यहाँबाट वीरकोट पुगेपछि वागलुङका आडमा वीरीको ठूलो लश्कर देखियो । सरदार अम्बरसिंह थापा र सरदार विलोचनले पूर्वाखोलाको बाटो गरी र काजी अभिमानसिंहले मूलबाटोबाट गई दोहोरो पारी हान्दा ठूलो लडाईं भए पनि जित भयो । यस लडाईंमा बरखका जमादार अम्बरसिंह थापाले जेठी तरवार हान्दा टिकन नसकी वीरीहरू भागेकाले पाल्पा सर भयो । फेरि कास्की र चौबीसीहरू मिली उता लमजुङ मकैडांडामा सामेल भएको खबर थाउँदा दुवैतर्फको लश्कर फेरि जम्मा हुनु भन्ने हुकुम गयो । अनि जितिसकेको मुलुक पनि छाडी दुवै मुखका फौज फेरि लमजुङमा सामेल भए । नेपालबाट काजी सरूपसिंह भवानी बक्स कम्पनीका साथमा आई उनीहरूसंगै सामेल भए । सबैको संयुक्त प्रयासबाट लडा मकैडांडामा बसेका वीरीका फौज यत्रतत्र भागे । पर्वतका सरदार गणेश मल्ल पक्राउमा परे । त्यसपछि कीर्तिमहोदामका छोरा काजी बलभद्र शाह नेपाल आए । नवकोटबाट फिरेको लश्कर गलेखाममा आई बस्यो । पाल्पाबाट फिरेको लश्कर तनहुँ सुरमा आई बस्यो । काजी सरूपसिंह पनि नेपाल फर्के ।

अर्को साल शाके १७०८ मा लडाईं गर्न जाने हुकुम हुंदा चौतरिया दलजित् शाह, काजी सरूपसिंह कार्की र काजी धोकनसिंह बस्नेतहरू पुरानाश्रीनाथ, सबुज, भवानीबक्स, पुरानागोरख, नयांगोरख, रामदल, दुर्गाबक्स, श्रीजंग र रणभीमसमेत ९ कम्पनीका साथ खटिए । उनीहरू बिदा भई पिउवरमा पुगेर बसेका थिए । तनहुँ सुरमा र गलेखाममा रहेका गोरखाली फौज पनि त्यहीं सामेल भए । ती फौजले कास्की हान्दा जित भयो । त्यसपछि टेकनआडमा लडाईं गर्दा विजय भयो र पल्लोनवकोट पनि सर भयो । सतौं, भीरकोट र रिसिङका राजाहरू शरण पर्न आएका हुंदा लडाईं गर्न परेन र ती राजाहरू र थरघरसमेत साथमा लिई काजी अभिमानसिंह बस्नेत नेपाल आए । अरु भारदारहरू भीरकोटका दमृखमा बसी पजनी गरेर जग्गा जग्गामा चाहिने ढुकुवासंम राखी बांकी पोखरामा आई

बसे ।

तिनै ताका महाराज रणबहादुर शाहकी मुमा राजेन्द्रलक्ष्मीदेवी परलोक भइन् । त्यस खबरका साथसाथै चौतरिया दलजित शाहलाई बोलाहट हुंदा उनी नेपाल आए । त्यसपछि काजी सरूपसिंह पनि काटिए । महाराज रणबहादुर शाहका समयमा माहिला साहेबज्यू बहादुर शाह मुखत्यार भए । शाके १७०८ मा उनी आफै गोरखा पुगी त्यहाँबाट पाल्पा गए र पाल्पाकी कुमारी विवाह गरी फर्के । अनि गोरखामा बसी अधि भैभारदारहरूलाई दिएको तैनाथ सबै फिकी फेरि नयां तवरले पजनी गरे ।

अब फेरि लडाईंको उद्योग चल्यो । चौतरिया जीव शाह, काजी शिवनारायण खत्री, सरदार पारथ भंडारी, अम्बरसिंह थापा र सुब्बा योग मल्लहरू भई थरघर, उमराउ र कम्पनीलगायत भारी लश्कर लिई पहिला दिनमा सुर्कीकोटमा गई बसे । भोलिपल्ट कालीगंडकीमा जंघारै तरी गुल्मी पुग्दा त्यहाँका राजा डरले भागे । गुल्मी त्यसै सर भयो । त्यसपछि सरदार अम्बरसिंह थापाले दुइ कम्पनी लिई चण्डीकोटमा र सुब्बा योग मल्लले खाँचीमा आक्रमण गरे । काजी जीव शाह, काजी शिवनारायण खत्री र सरदार पारथ भंडारीले थरघर र फौज साथमा लिई अजुघा र रिसुंघा हाने र जिते उहीं बसेका थिए । त्यस ताक कौडेको ठानु सत्यानी स्यातीनी कुर्थे । त्यहाँ पर्वतले हान्दा गुहारी नपुग्दैंमा भारी लडाईं भई जित पनि भयो । कौडे लिए । द्वारे सबल शाही र नराज लामा घाउ लाग्दा पक्रिए । उनीहरूलाई लिई फौज पर्वत पुग्यो । गुहारी गएका पनि बीचैबाट फर्की रिसुंघामा आए । अर्घातोसमा वीरीको भारी लश्कर हुंदा रिसुंघामा एक कम्पनी कुन्हुवा राखी अरु सब फौज अर्घाशहरमा हमला गर्न पुगे । विहानीपख अर्घातोसका कोटमा रहेका वीरीका फौज निस्की त्यहाँ बसेका गोरखाली लश्करलाई हात्त आए । त्यहाँ ठूलो लडाईं हुंदा अर्घा शहर पनि सर भयो । फेरि इस्मालमा ठूलो लडाईं हुंदा त्यहाँ पनि जित भयो । त्यहाँ दुइ कम्पनी कुन्हुवा राखी चन्द्रकोटबाट सरदार अम्बरसिंह थापा र खाँचीवाट मुब्बा योग मल्ल एकट्टा भई सब फौज लिएर बलैवा बागलुंग पुगे । काजी दामोदर पांडे, सरदार प्रबल राना र सुब्बा फौदसिंह रानाले श्रीनाथ र कालीदल दुइ कम्पनी लिई उपल्लो बाटो गई बलेवा

बागलुङमा घुसे । त्यहाँ ठूलो लडाईं गरेर जित्ती बेणीमा सांघु बनाए । त्यसपछि पर्वत हात्र उछिनापाछिन थियो । भाखिर बलेवा बागलुङतर्फका लशकरले उछिनी हान्दा जिते र पर्वत सर गरे । पांड काजी उहीं सामेल भए । काजी शिवनारायण खत्री नेपालतर्फ गए ।

फेरि सबै भारदार, थरघर, उमराउ, श्रीनाथ, सबुज, बरख, श्रीजंग, रणभीम, नयांगोरख, श्रीमेहर, भवानीबक्स र रामदल यति १० पल्टन कंपनी तथा नेपालबाट पर्वत हात्र गएका काजी दामोदर पांडे, काजी जगज्जित पांडे, काजी जगत्बहादुर पन्त, सरदार प्रतिमन राना, सुब्बा फौर्दासिंह, सुबेदार बदलसिंह थापा, नयांश्रीनाथ र काली-बलसमेत जंमा भई धूरकोटको बाटाबाट गएर विनातरवारै प्यूठान सर गरे । त्यहाँबाट काजी दामोदर पांडे, सरदार प्रबल राना, सुब्बा फौर्दासिंह थापा र सुबेदार बदलसिंह थापाहरूले नयांश्रीनाथ र कालीदल कंपनीका साथमा गई दाङ सर गरेर सल्यानीलाई सौपी फिरे । काजी जीव शाह सरदार अम्बरसिंह थापा, सरदार पारथ भंडारी र सुब्बा योग मल्लहरूले सखीको बाटो गरी बजाहारीटार पुगेर त्यहाँ सबै जित्ती भेरीमा खांडो पखाले । अनि जाजरकोट-संग बन्दोबस्त गरी फर्के । दुबै मुखको लशकर प्यूठानामा जम्मा भयो र काजी दामोदर पांडे, काजी जगज्जित पांडे र सुब्बा फौर्दासिंह नयांश्रीनाथ साथमा लिई नेपाल गए ।

त्यसपछि भागेका राजाहरू फेरि जम्मा भई जाईलाग्दा दुई कंपनी फौज गई तिनीहरूलाई घपाए । फेरि दाङका चौध-रामा सल्यानीहरू घेरामा पर्दा तीन कंपनी फौजका साथ-मा सुब्बा हस्तदल शाही गई वैरीका फौजलाई काटी घपाए । त्यसपछि काजी जीव शाह र हस्तदल शाह पनि नेपाल गए ।

तिनै ताका देवाधर्माका लामा आई "हजुरका जिज्यू-बाज्याज्यू महाराज नरभूपाल शाहबाट सन्तान नहुँदा हाम्रा पुर्खा देवाधर्माका लामालाई लालमोहर पठाएर फिकाएथे । उनले उपाय गर्दा मेरो सन्तान भयो भने तिमीले मागेको दिनेछु भनी महाराजबाट हुकुम भएछ । हाम्रा पुर्खाले हजुरको के राज्य छ र ? मलाई के बक्सेला ? कहिले हजुरका सन्तानको राज्य बढ्ला उसै बखतमा आई मागूला भन्दा उहाँबाट मेरा छोरा ले आर्जेका मुलुकमा जो मागूला दिउँला भनी लालमोहर गरिबकिसएछ । हाम्रा पुर्खाबाट उपाय गर्दा हजुरका बाज्या महाराज पृथ्वीनारायण शाह पैदा हुनुभएछ । त्यस बखत गरिदिइबक्सेको लालमोहर यही हो । सोबमोजिम सरकारबाट केही बकिसएको छैन" भनी विन्ति गरे । यस कुराले महाराज आश्चर्य मान्दै खूब खुश भई नेपालका खेत १५१२० र गाउँ १५१२० लालमोहर गरी बिर्ता बकिसयो । त्यसरी पाएको सबै जमीन स्वयंभूप्रीति गरेर गूठी राखी ती लामा बिदा भई देवाधर्मातर्फ गए ।